

Egy „rend”-es falu erotikája

Idén tavasszal ezeken a hasábokon beszélgetést közöltünk Balázs Lajos csíkszeredai néprajzkutatóval, egyetemi tanárral (ld.: Karakteres közösség kutatója. Színekép, 2009. április 18– 19.), aki arról számolt be akkor, miként sikerült tető alá hoznia a csíkszentdomokosi társadalom nemi kultúrájáról szóló nagyszabású munkáját. A több mint hétszáz oldalas, huszonhárom fejezetre tagolódó kötet nemrég jelent meg a csíkszeredai Pallas-Akadémia könyvkiadónál, és nagy közönségsikert aratott.

Mennyire alapvető problémája az emberiségnek, nevesen a falusi társadalomnak a nemiség kérdése, hogy néprajzi szempontú vizsgálata indokolt legyen?

– Az ember állandóan küzd a testével, az a gondja, miként fogalmazza meg a saját ember voltát vágyainak szorításában, de a társadalom is ebben a küzdelemben születik meg, és alapvető probléma, hogy mikor feszíti szét a társadalom megszabta normákat, az erkölcs kereteit az, amit a vágy szabadon engedése jelent.

Ahogy a szerző mondja, a paraszti nemi kultúra olyan, akár a hit. Mindenhonnan látható, megtapasztalható, közösséget mozgató, éltető, felsőrendű és mindenható erő. Ennek az elképzelésnek felel meg könyvének címe is – Amikor az ember nincs es ezen a világon –, ez az erő az, ami adott helyzetekben a túlvilágra repít, ezért az erőért érdemes élni, nyomorúságot,

szenvedést elviselni, és ahogy az egyik adatközlő mondja, „Az emberiség is ebből származik. Ha az nem volna jó, úgy az asszonymak, mint az embernek, nem es házasodnának össze, nem es vállalnának gyermeket s a nyomorúságot”.

A nemiség, a paraszti nemi kultúra fölötté áll minden hagyományosnak nevezhető, szokásokkal szabályozott élethelyzetnek, és abból adódik, azért olyan fontos, mert az ember a világot állandóan rendezni próbálja, előreláthatóvá, biztonságosabbá akarja tenni, az éhségünk, a fáradságunk, a bennünk genetikailag létező agresszió és nemi vágy viszont állandóan az előreláthatóság, biztonság és kiszámíthatóság ellen dolgozik.

Mi az, ami ön szerint alapmunkává avatja Balázs Lajos könyvét, amely – mint tudjuk – tüzetes vizsgálódási sorozat sarokköve?

– Ahogyan Balázs Lajos elképzelte az ő életművében ennek a helyét, a mostani könyv tulajdonképpen körbefogja az előző három könyvét, a születésről, a párválasztásról-lakodalomról és a halálról szólókat, amelyek témái a csúcsai az emberi életnek, a leginkább megformált, a leginkább ritualizált és ezért leginkább látható részei a társadalom életének, ám mindezek mellett, alatt, ahogy a bevezetőben írja, mint egy élő vulkán lélegzik, fortyog, feszíti az embereket, az emberi világot mindaz, ami az embernek a biológiai sajátossága, de ami pont azért, mert emberi, kulturális megformáltságban létezik.

A nemi kultúra csíkszentdomokosi valósága van tehát benne a könyvben, a valóságnak nem a teljesség értelmében, mert az eléggé hiú emberi ambíció volna, abban az értelemben viszont igen, hogy mindenről, ami fontos, szó esik benne, a nemi erkölcsről való etikus elképzelésekről éppúgy, mint arról, amit ő úgy nevez, hogy a nemi kultúra pragmatikája. Ez a valóság azt jelenti, hogy néprajzi módszerrel, sok éven keresztül, szakirodalomra támaszkodva, abból kiindulva gyűjtötte az anyagot és dolgozta fel.

A könyv az én értelmezésemben három részre tagolódik; az első szorosabban kapcsolódik ahhoz, ami az előző könyvekben megfogalmazódott, tehát a nemi élet ciklusát veszi sorra: a gyerekkori erotikáról beszél, eljutván egészen a nemi élet alkonyáig, s minden nemzedék tevékenységét, az ezzel kapcsolatos elképzeléseit mutatja be. Azt lehet mondani, hogy ez maga egy külön könyv, ami tehát a második és harmadik részben van, az tulajdonképpen ezt írja tovább, egészíti ki, helyezi új és új megvilágításba.

Milyen funkcionális szerepe van a könyv megállapításai szerint a mindent átható, ugyanakkor lappangva őrzött és továbbított nemiségnek a vidéki népéletben?

– Amikor az éhség és a szomjúság csillapításáról, vagy amikor az emberben lévő agresszív ösztönöknél a csillapításáról van szó a különböző játékok révén például, akkor ez is nagyon fontos és hozzájárul a rend megteremtéséhez. A nemiség ellenőrzése és így a betartandó normák, a tabuk kialakítása, ezeknek a szabályoknak a különböző helyzetekben való megjelenítése mindenképpen olyan valami, amiben a közösség a saját identitását és a saját kultúráját meg tudja fogalmazni.

Éppen ez az egyik nagyon lényeges kérdése a könyvnek, hogy mennyire hatékony ma a fiatalok esetében az a normatív ellenőrző rendszer, a megváltozott körülmények miatt. Mert ami

régen létezett, ahelyett a mostani fiataloknál – a szexuális hagyományok átalakulása folytán – a falu szempontjából szexuális liberalizmusnak nevezhető tevékenységek sorozata létezik, s nagyon fájdalmasan figyelemre méltó, ahogy a falunak a legfontosabb erkölcsi ellenőrző erejét képviselő pap egy idő után azt mondja, hogy házasodjatok olyan ruhában, amilyen van nektek. Már nem követeli meg a fehér ruhát...

Párválasztás felkérésre, mint a táncban A könyv vége felé a szerző egy eddig kevésbé ismert, a néprajz által le nem írt sajátos szokást ismertet, ami különös fénybe állítja a csíkszentdomokosi hagyományokat. Hogyan értelmezi ön az ún. hengergőzést?

– Domokoson ez egy természetes dolog, olyan játék, rituális tevékenység, amely nagyon régi lehet, a termékenységvarázsláshoz is köze lehet, és azt mondják rá a domokosiak, hogy mindenkinek szabadott „höngörészni”, persze, csak a menyecskék és házasemberek lehettek ott, tehát sem leányok, sem legények.

Juhnyírásakor, tavasszal történt meg, hogy Szentdomokoson a hegyoldalon, evés-ivás közben, után ez a játék szabad volt, s a férfiak a menyecskéket és fordítva felkérték arra, hogy a domboldalon, egymásra fekve gurigázzanak lefelé, a borítóra is ezt emelte ki a grafikus, így könnyebben el tudjuk képzelni azokat, akik különböző pozíciókban ezt a szédítő játékot űzték.

Kimondottan felnőtt játékról van szó, amit ma már nem csak ezzel az alkalommal játszanak, most már kiránduláskor, krumpliszedéskor is űzik, s akik ezt valamilyen szempontból fontosnak tartják, megkeresik az alkalmat, hogy máskor is, amikor férfiak és nők együtt vannak munkán, az egésznek egyfajta lezárásaként, az evés-ivás mellé egy kellemetes rítus társuljon.

A párválasztás felkérésre megy, akár a táncban, a férj nem a feleséget kéri fel, hanem más asszonyát és fordítva, s az egyik adatközlő el is mondja, az olvasó felé tekintve, hogy „egyebet nem csináltunk, csak höngörögtünk”, vagyis ne tessék rosszra gondolni, mert ha igen, az nem ott történt... „Voltak emberek, akik nagyon ügyesen hengergőztek...”

Társadalomkutató. Előbb középiskolai tanár, újságíró, majd 2002-től a Sapientia EMTE docense. Társadalomtörténetet, fogyasztói magatartást, ágazati közkapcsolatok tantárgyakat tanít. Több éve végez terepmunkát Marosvásárhely melletti településeken, a szociálintropológia kutatási módszereit használva. Vizsgálja Marosvásárhely mindennapi és ünnepi, szimbolikus térhasználatát.

A népi vallásosság székelyföldi jelenségeit feltáró, társadalomtörténeti, a kulturális átalakulásokat (örökségalkotást) bemutató könyvei jelentek meg (Jelek égen és földön, Örökített székelykapu, A krízis éve a Székelyföldön 1949, Fejezetek Románia társadalomtörténetéhez). A csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának munkatársa, 2002 óta a Magyar Tudományos Akadémia kültisztületi tagja. Mi a mélyebb értelme egy ilyen jellegű hagyomány éltetésének a faluközösségben?

– A kérdéses napon ez a játék szabad volt. A munkás hétköznapiak, a harag, a közömbösség tengerében léteztek ilyen helyzetek, szigetek, s dr. Balázs Lajos korábbi rítuselemző könyveiben is tisztán körvonalazódik az, hogy milyen embertípus él Csíkszentdomokoson,

kultúrájába és társadalmába ágyazva, miben különbözik másoktól, miben rendelkezik esetleges univerzális vonásokkal.

Ennek a sajátos rítusnak pedig nagyon is egyértelmű üzenete van: amikor ezt a játékot játszunk, akkor teljes értékű emberek vagyunk. Mégpedig olyan értelemben, hogy be is tartjuk a normákat, mert felöltözve vagyunk, nyilvánosan történik ez, hiszen ott van az uram, ott vannak a komák, a kománék, a falu, nem bújunk el, ugyanakkor mégis próbáljuk azokat a létező vágyainkat egy kis időre bizonyos formában kinyilvánítani, kiélni és ezzel a világunkat megfogalmazni.

Az ön számára milyen faluként mutatkozik dr. Balázs Lajos vizsgálódásai nyomán Csíkszentdomokos?

– Az előbb említett világnak a különböző rítusok, közös tevékenységek jelentik a szabályok betartását, s ilyen szempontból azt hiszem, Csíkszentdomokos egy „rendes” falu.

A rendes szónak abban az értelmében, amit már Tamásnál is olvashattunk; nem azt jelenti föltétlenül, hogy tiszta, takaros, bár azt is jelenti, s még inkább jelenti, hogy szervezett, kiegyensúlyozott, s a kultúrának az örömet adó, játékot megadó része is pont úgy jelen van, mint az, ami a tragikumot kell hogy kiegyensúlyozza, elviselhetővé tegye.

A csíkszentdomokosi nemzedékek változnak, fiatalok vannak, új elképzelések, gyakorlatok alakulnak ki, de arról, hogy a huszadik század végén, a huszonegyedik század elején egy teljes értékű embereket magába foglaló falu milyen volt, hogy a „rend”-es emberek közössége, a „rend”-es, szabályozott és élhető világ milyen volt egy csíki faluban, erről Balázs Lajos munkája számot ad, ezért érdemes olvasnunk a továbbiakban is.

FORRÁS: ÚJ MAGYAR SZÓ

http://umsz.manna.ro/szinkep/egy_rend_es_falu_erotikaja_2009_12_11.html

A nép szolgálatában...: Beszélgetés Dr. Balázs Lajos néprajzkutatóval

2007. október 08. hétfő

Dr. Balázs Lajos 1939. december 22-én született Bukarestben. Tanulmányait, mint később pályafutását is, folytonos helyváltoztatás jellemezte: elemi iskolát Csíkszentmártonban, középiskolai tanulmányokat Csíkszeredában végzett, míg egyetemi oklevelet és doktori címet egyaránt a Bukaresti Tudományegyetem bölcsészka karában szerzett. Munkásságát tekintve volt már román tanár Balánbányán, iskolaigazgató Csíkszentsimonban, művelődési felügyelő, külpolitikai előadó, majd újból román tanár a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium keretében.

Jelenleg a „Sapientia” – Erdélyi Magyar Tudományegyetem humán tanszékének vezetője és román-angol szakának egyetemi tanára. Tudományos munkássága főként az oktatás problémakörére és a népi kultúra kutatására összpontosít, mely területeken jelentős eredményeket mutatott fel az idők során. Néprajzkutatói tevékenységének elismeréseként több hazai, illetve magyarországi kitüntetést vehetett át (Kulturális Érdemrend III. fokozat – 1975; „A Magyar Néprajzi Társaság Tiszteleti Tagja” – 1996; „A Magyar Kultúra Lovagja” – Budapest 2000; Ortutay Díj „A néprajztudományért” – Budapest 2000; „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Tiszteleti Tagja” – Kolozsvár 2007). A közel négy évtizednyi kitartó kutatásának eredményeit

három monográfiában (Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. – 1994, Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. – 1995, Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson. – 1999) és egy ráadáskötetben (A vágy rítusai – rítusstratégiák – 2006), illetőleg több tucat szaktanulmányban, szakcikkekben tárta a nagyközönség elé.

A kötetek, tanulmányok, cikkek, díjak, elismerések és tisztségek mögött a céltudatos néprajzkutató, romántanár és egyetemi oktató hitvallása egy kiegyensúlyozott és elkötelezett szellemről árulkodik: “– Tudatosan ahhoz az értelmiségi típushoz akartam és akarok tartozni, aki önmagát és választott szakmáját komolyan veszi, népét hivatás- és küldetészerűen szolgálja önzetlenül, különösebb intézményi ellenszolgáltatás és támogatás nélkül.” Dr. Balázs Lajost egy hétfői napon reggel, papírokkal elhalmozott íróasztala mögött, gondterhelten találtuk munkahelyi irodájában, ahol mindennek ellenére készségesen vállalta, hogy megosztja életét, munkásságát, tapasztalatát olvasóinkkal:

– Tisztelt Tanár úr! Ön tevékenységét jelenleg három jelentős téren fejti ki. Egyrészt a „Sapientia” EMTE keretében, tanszékvezetőként egyetemszervezési feladatkörrel rendelkezik, másrészt aktív szerepet vállal a román nyelv oktatásának reformmozgalmában, de ugyanakkor ott van még Dr. Balázs Lajos, a néprajzkutató is. Hogyan férnek össze ezek a szerepkörök?

– Olykor összeférnek, máskor pedig ilyen kizszorítósi módon, egyik a másikat háttérbe szorítja. Ebben a korban már igazából a néprajzkutatással szeretnék foglalkozni, hiszen most már közelebb vagyok a negyvenhez, márhogy negyven éve kutatom az emberi élet sorsfordulóinak a szokásvilágát, de ugyanakkor – szakmaiságomnál fogva – olyan társadalmi és oktatásügyi kihívásoknak is eleget kell tennem, mint azok, amelyeket itt említett: egyetemszervezés, tanszékvezetés és elsősorban a magyar fiatalok, tanulók, majdani polgárok nagy-nagy társadalmi gondja: a román nyelv oktatása a magyar iskolában. Ez, ami mindennapos. Viszont olyan ember vagyok, aki folyton csinál valamit, és akkor félreteszem az egyiket, veszem a másikat, azt is félreteszem, tehát tulajdonképpen három sávon próbálok haladni.

– Tanszékvezetés a Sapientián...

– Természetesen első helyen a tanszékvezetés áll, ez munkaköri feladat, és elhanyagolni nem tudom, mint ahogyan egyetlen megbízatásommal sem tettem. Ez tölti ki időmnek jelentős részét. Az a foglalkozás-törődés, hogy egy újonnan, előzmény nélküli szakot (szerk. megj. román-angol szak) hozzunk létre, önmagában egy szükségletre válaszol, de hogy az ne legyen olyan, mint mostanság divat, hogy egyetemi oktatás mindegy, hogy kivel, és mindegy, hogy hogyan... Életemben mindig teljesítmény-centrikus voltam, a közepszerűséget, a tessék-lássék módon végzett munkát visszautasítottam, és ezt most sem tudom másképpen. A minősített oktatók megkeresése, a velük folytatott állandó párbeszéd, az itt tanítók tudatosítása, hogy ez a szak nem lehet olyan, mint az országban a többi román-angol szak, hanem ez sajátos szükségletre kell válaszoljon, mind-mind sok időt vesz igénybe. Időt kell teremteni továbbá a folytonos készülésre, a tudományokkal, tudományterületekkel való majdnem naprakész állapot fenntartására, a jó kollegiális és szakmai kommunikáció kialakítására az oktatókkal és a diákokkal, de a folytonos jelenlétre is, hiszen az „ujjat a pulzuson tartani” elvét követem: nem másod, nem harmad, hanem első kézből, és első szemmel, látással értékelni és követni a tanszék, valamint az egész oktatás menetét.

– Román nyelvoktatás a magyar iskolában – fogas kérdés...

– A román nyelv oktatásának a kérdése régi ügyem, hiszen általános és középiskolai tanárként megtapasztaltam, hogy milyen nagy gond, megtapasztalom ennek az oktatási stratégiának a következményeit... A lényege az tehát, hogy a román oktatáspolitikai a román nyelvet úgy fogja fel, mint hogyha az valamennyi nemzetiség, etnikai közösség anyanyelve volna; semmilyen különbséget nem tesz, és ennél fogva nem fogadja el azt, hogy minden nyelv egy önálló entitás, az alapvető szóincse, a nyelvtani szerkezete minden nyelvnek egy autonóm, önálló, szuverén arculatot kölcsönöz. Olyan, mint az embernek a személyazonossági igazolványa.

Következésképpen, nem lehet egyenlőségjelet húzni egyik és a másik között, hanem differenciálni kell. Noha évtizedek óta írok, szónoklok erről a kérdéskörrel, jelenlegi tapasztalatommal és pozíciómmal úgy gondoltam, még egyszer megpróbálom megváltoztatni ezt a rég bevett gyakorlatot, szemléletet. Ennek érdekében mindenekelőtt a politikumot kell rávezetni a problémára, merthogy az állam nyelvének az oktatása szinte mindenhol politikai kérdés.

Akkor tehát, úgy gondoltam, hogy még egyszer megindítok egy folyamatot, amely a román nyelv magyar iskolában való oktatásának a reformját célozta és célozná meg, kidolgozva – minden szinten – olyan tanterveket, amelyek figyelembe veszik a magyar anyanyelvű tanulók boldogulását ezzel a nyelvvel, kiváltanák a jelenlegi gyakorlatot, és egy más csapáson, de ugyanazzal a céllal folytatnák a román nyelv oktatását. A célt tekintve azonban, hadd mondjam meg, hogy a román nyelvoktatás-politikának is ugyanaz a célja: a magyar, illetve a nemzetiségi tanulja meg; csak hogy már a görögök megfogalmazták, hogy a célhoz a „methodos”-t, a megfelelő utat, a megfelelő módszert kell megválasztani. Ennek az útnak, módszernek a keresése, megfogalmazása, kidolgozása tevékenységem és életem másik fontos területe. Mivel ez a probléma több ezer erdélyi magyart: tanulókat, szülőket, nagyszülőket, rokonságot érint, én ezt valóban az egyik legfontosabb népszolgálati ügyemnek tekintem. Nehéz, de továbbra is kitartok az egyik ilyen humoros pedagógiai hitvallásom mellett, hogy „a falra hányt borsó is egyszer kivirágzik”. Hiszem, hogy egyszer csak elmozdul valami ebből a holtpontról.

Néprajzkutatás a maradék időben...

B. L.: – A megmaradt kevéske időmet a néprajzkutatásra fordítom, sajnos erre jutott és jut a legkevesebb idő. Tulajdonképpen ilyen szoros időgazdálkodás közepette tudott, noha megkésve, megszületni A vágy rítusai című könyvem, amelynek bemutatója 2006-ban volt, és átért 2007-be.

– Néhány gondolat erejéig ossza meg velünk annak a 30 évnek a tapasztalatát, amelyet intenzív néprajzkutatással töltött Csíkszentdomokoson. Mit jelentett Önnek ez a három évtizedes párbeszéd a népi kultúrával?

Útravaló

B. L.: – A szüleimtől kaptam egy intelmet gyermekkoromban: valamit láss meg magadtól is, valamit csinálj magadtól is... Már egyetemista koromban nem elégedtem meg azzal, hogy előadásra, szemináriumra jártam, tanultam, olvastam, vizsgáztam, amellet még valamit csinálni kellett. Így fedeztem fel magamnak a néprajzot, persze ebben nagy szerepet játszott Mihai Pop professzor is, akinek a folklórkurzusait hallgattam, és aki az első vizsgámon egy bizonyos kérdéskör magyar vonatkozásai felől érdeklődött tőlem. Nagyon restelltem magam, hiszen nem igazán tudtam megválaszolni a kérdéseket. Később magyarul is beszélt velem – amúgy nyolc

nyelvet beszélő poliglott volt – és így akarva-akaratlanul a bűvkörébe kerültem... Újra előjött a gondolat, hogy mi az tehát, amit kellene csinálni? Ne azt, amit mindenki csinál. Akkor már volt egy olyan horizontális képem, hogy a néprajzkutatásnak melyek azok a területei, amelyek a legkevésbé kutatottak magyar vonatkozásban. Egyébként a Bukaresti Egyetem professzora azt várta el, hogy a magyar nyelvterületen kezdjek el puhatolózni és kutakodni. Ekkor egyrészt felfedeztem a szokáskultúrát, azon belül is az emberi élet szokásaihoz kötődő kultúrát, másrészt gyermekkori élményeimből merítettem, amikor meghatottam szemléltem a szentmártoni, kászoni temetést, később a lakodalom rítusát, szertartását. Ezek a területek közül is elsősorban a lakodalmat választottam, az államvizsga dolgozatomat is már ebből írtam, később a doktorátusra is ebben a témakörben jelentkeztem. Így kaptam biztatás a professzortól, hogy ezt magyarul is meg kellene írni, ki kellene adni, és tovább folytatni a kutatást.

Készülődés

B. L.: – Az első három könyvem megjelenése nagyjából három évtizednyi munkát foglal magába, melyet senki és semmilyen módon nem támogatott. Azokban az időkben nem is hallottunk olyanról, hogy pályázni, kutatói pályázatot lehetne elnyerni, hogy valaki valakinek fizet, legalább 5-10 papírt ad, legalább három vonatjegyet egy esztendőben kifizet... Semmi. A magam idejéből, a magam költségén kutattam, tanári tevékenységemmel párhuzamosan. Kutatásaim során felszínre hoztam egy alapvető különbséget a mások gyakorlata és a magam szemlélete között: az nem tudomány, hogy egy-két adatot felszedünk, felgyűjtünk, és annak az alapján következtetéseket vonunk le. Egyébként kutatói arculatom és gyakorlatom kialakításában nagyban segített az, hogy élvezettel és előszeretettel olvastam a minden területen (kémia, fizika, földrajztudomány) kutatók, feltalálók életrajzát, leszűrve a magam számára, hogy mennyit kell dolgozni, mennyit kell az apróságoktól a nagy dolgokig megfigyelni, összevetni, analizálni, szintetizálni... Végül kutatásaim helyszínéül Csíkszentdomokost választottam.

Dr. Balázs Lajos néprajzkutató

– Miért Csíkszentdomokos?

– Erre azt szoktam mondani, hogy miért állapodik meg a régész, a geológus egy adott ponton? Egyszer megállapítja vagy kinézi magának a térség konfigu-rációját, és akkor korábbi tapasztalatai alapján megsejti, hogy ott lehet valami... Tanárként sokszor átutaztam Csíkszentdomokoson, és ráéreztem, hogy itt egy olyan kultúra létezik, egy olyan plussz van, amit az általam elért és megismert helységek, térségek közül talán sehol nem találni...

Kezdeti nehézségek

B. L.: – 1972-ben indultam útnak, amikor csak tehettem: szombaton, vasárnap, délutánonként... Egyfajta félelemmel kezdtem neki munkámnak, hiszen idegen voltam, és a politikai vizsgálatok idejében minden idegen gyanús volt. Félttem a fogadtatástól, attól, hogy mit gondolnak az emberek: én ezt kérdezem, de ki tudja, hogy tulajdonképpen mit akarok, ki tudja, hogy tulajdonképpen mit nézek és mit figyelek... Az elején tehát a gyanakvás tünetével is találkoztam, ami aztán lassan-lassan leülepedett, kezdtem egyre ismertebbé válni, és így az emberek lassanként megnyíltak előttem... A másik nehézség az volt, hogy néprajzkutatóként

nagy-nagy emberismeretet kellett kialakítanom, amiből nem kaptam felkészítőt az egyetemen. Ennek a felismerésnek a következtében elkezdtem lélektan szakkönyveket, tömeglélektanra vonatkozó szakkönyveket, különböző társadalmi csoportokhoz tartozó emberek lélektanát vizsgáló szakkönyveket olvasni. Ennek ma is nagy hasznát veszem... A vágy rítusai című könyvemben tudtam ezt igazából a legjobban kibontani, és a lélektan szempontjából megközelíteni azt, amit korábban a néprajztudomány szempontjából vizsgáltam: minden tudás, minden rítus alatt lelki, pszichikai motivációk, összefüggések léteznek.

A néprajzkutatást tehát a magam szempontjából ezen a területen így tettem mind teljesebbé, és folyton összemértem, hogy mit csinál más, mi az, ami jó, mi az, amit úgy éreztem túlhaladt, amivel gazdagítani lehetne... Hát pontosan ezek az aspektusok, hogy az egyszerű pozitivisták leírását túl kell haladni, a jelenségeket elemezni kell, összefüggésbe kell hozni a kultúra, az élet sok-sok területével, vonatkozásával. Igazából ekkor lehet tetten érni a szokásokat, hiszen ezek nem az életen kívüli, nem ünnepi rendezvények, hanem organikus részei az életnek. Ezért nevezem egy adott pillanatban a szokásokat a mi törvényeinknek, merthogy az életünket ezek szabályozzák...

– Bizonyára néhányan kifogásolják, hogy kutatásai kizárólag Csíkszentdomokosra korlátozódtak. Megosztaná velünk, hogyan szólítják meg könyvei a tágabb közönséget?

– Ez egy nagyon érdekes kérdés... Egy röpke kis párhuzamot vonok a szépirodalom és a kutatásaim között: egy regény tipizál; a cselekménye a novellának, regénynek, prózai műnek mindig egy adott helyen, és adott időben történik. Az vagy reális vagy fikció, de mindenképpen neve van. Ennek ellenére, az iskolában, az irodalomkritikában, elemzésekben azt olvassuk, hogy ez a regény bemutatja a XIX., XX., XXI. század társadalmi, össztársadalmi képét. Tehát egy helyhez, egy időhöz kötve, végül mégis egy egész társadalomról beszél. Mit tapasztaltam a néprajzkutatók gyakorlatában? Nagy területeket bejárnak sokan, de felszínesen. Nem reprezentatívak. Ezt nevezem én a gereblye módszernek. Gereblyével, mert legalább 80 cm széles feje van, gyorsan, nagy területet meg lehet mozgatni, a felszínről könnyű dolgokat össze lehet gyűjteni, akár boglyát is lehet rakni belőle... A kultúra viszont nem annyi, amennyi látszik; a kultúra évszázadok alatt alakul, modellálódik. Éppen úgy helyezkedik el rétegekben, rétegenként, mint a talajban a különböző ásványok, a különböző földtípusok: az iszapos, a kavicsos, a homokos. Ha az altalajkincseit akarom feltárni, hogyan tehetem, ha folyton csak gereblyélek? Egy országnak, egy területnek, egy térségnek a mélységeit, a mélységeiben rejlő kincseit kutatva gereblye helyett ásót kell használni. Az ásóval viszont nem lehet akkora területet megkaparászni, mint gereblyével, csak egy behatárolt területet, lefelé. Ez az általam kialakított kutatási gyakorlat.

Az ősi magyar kultúra a kollektív memóriában

B. L.: – Menetközben rájöttem arra, hogy Csíkszentdomokosnak egy olyan kollektív memóriája van, mint közösségnek, amelyik sok mindent megőrzött a magyarság kultúrájából. A nagytérségben való szétszóródás, szétdarabolódás ellenére a magyarság kultúrája egységesebb volt. Ha kimutatható lenne, hogy milyen is volt a magyarság ősi, még az Ázsiából hozott ősi kultúrája – rengeteg eleme azért feltárt – annak az alapján elmondható lenne, hogy egységes kultúrája volt. Olyan rítusokat hoztam felszínre és integráltam be a magyarság kultúrájába (lásd: a csecsemő megkerítése, a halott megkerítése), amelyek arról szólnak, hogy a magyarságnak, már az ázsiai léte folyamán voltak egészen magas, spirituálisan magas

tartalmú és szintű rítusai, amelyekkel kezelte az ember sorsfordulóit, ami mindenképpen a magas kultúrákhoz mérhető. A tudomány előszeretettel az egyiptomi, indiai és más hasonló népek kultúráiról beszél, én meg tudatosan arról beszélek, hogy a mi népünknek is voltak és vannak olyan magas kulturális értékei, szemlélete és értékrendje, amelyek minden túlzás nélkül összemérhetők és állják az összehasonlítás próbáját a nagy népek kultúrájával.

A széttagolódás miatt azonban beindultak bizonyos differenciáló mechanizmusok, merthogy itt, a Kárpát-medencében letelepedve, az idők folyamán más népekkel is kapcsolatba kerültünk. Ez a kultúra adok-veszek, ez a legtermészetesebben működő cserejelenség, ennél fogva tehát a nagy magyar nyelvterületen a magyar népi kultúra, a magyar nép szellemisége, mint olyan, differenciálódott: sokat elhagyott, másokat vett, alakított, vagy végképp lemondott róla. Ebből a széttagolódás előtti, ősből rétegből a csíkszentdomokosiak sok mindent megőriztek, vagy legalábbis jobban megőriztek. Ezért nevezem kollektív memóriának. Ha tehát én Csíkszentdomokost vizsgálom, igazából az egész magyar népet vizsgálom. Itt kapcsolódik tulajdonképpen az én hasonlatom a regény, a novella példájához: Csíkszentdomokosról olvasni azt jelenti, hogy az egész magyarságról olvasni.

– Végezetül egy szinte klisészerű kérdésre szeretnénk választ kapni: milyen esélyekkel indul a népi kultúra az informatizálódó társadalommal szembeni harcban? Mi történik az elkövetkezendőkben a néphagyománnyal, a népszokásokkal, a népalkotásokkal (archaizálódnak, alkalmazkodnak, átlényegülnek vagy feledésbe merülnek)?

– A kérdés nem egyszerű, mert magának a kultúrának az alakulására akar egy választ kapni... Általában itt is az történik, mint sokminden mással: kialakul, felfejlődik, uralkodik, lehanyatlak. A népi kultúra az egyéni és kollektív elme produktuma, termése az egyén és a közösség számára. Ez a kultúra intézmények nélkül keresett választ az emberi élet majdnem minden szükségletére. Ha nem talált racionális elvet, akkor a mítoszokhoz, a hiedelmekhez, a mágiához folyamodott...

A népi kultúrának nagyon sok eleme, sok aspektusa kihull a modern ember életéből. Ma már nem énekelünk úgy balladát, mint régen; ma hülyeségeket, vicceket, mindenféle disznóságokat beszélünk. Tehát ezzé lett a társasági élet: nem mondanak mesét. Dalolni viszont dalolnak, mert az élet, az emberi kedélyállapot, a hangulat olyan szükségletére válaszol mindig, hogy éneklés, zene, dalolás nélkül nincsen társasági összejövétel. Nagyon némák és bugyuták ott, ahol nem tudnak énekelni. Sok minden kihullhat, de nagyon sok termése, terméke megmarad: a közmondások – hát azok teszik ma is színessé, kifejezővé, árnyalttá a kommunikációt; a találós kérdések és még lehetne sorolni. Aminek azonban a legnagyobb jövőt és tartósságot jósolok, azok pontosan az emberi élet fordulóihoz kötődnek. Van egy olyan elméletem, miszerint a szokások – mint folyamat eredménye – akkor jöttek létre, amikor az állati szinten és sorban élő ember rájött arra, hogy másképpen kell társat keresnie magának, mint az állat, másképpen kell utódot, „kölyköt” hozzon a világra, mint az állat, és másképpen kell meghaljon, mint az állat. Meg kell haljon, nem megdögöljön. Tehát, hogyha valamikor ezért jöttek létre a szokások, akkor az ember minden globalizációs, minden uniformizáló tendencia ellenére sem süllyedhet vissza az állati sorsba, a humánusát meg kell őriznie. Erre viszont csak egy kultúrmodell létezik. A modern kultúra beavatkozik, de alapvetően nem tud elszakadni bizonyos sémáktól és bizonyos érzelmi és szellemi töltetektől, amelyeket a népi kultúrában kidolgoztak ezekre az alkalmakra. A közösségnek tudomására kell hozni, a szokásoknak hírül kell adni, hogy ember jött a világra,

pár született vagy valaki távozott körünkől. Ezeket csak rituálisan lehet lerendezni. Az újságok hirdetéseiben is megjelenik, de azt nem lehet egyszerűen közölni, hogy elhunyt, hanem közölni kell azt, hogy hol lesz felravatalozva, mikor lesz a temetése. Ezek olyan események, amelyek rítusokat, tehát kultúrát kérnek, követelnek, és ezek a kulturális momentumok ma sem mások, mint azok, amelyeket a népi kultúra kidolgozott. Különbeket nem lehet kitalálni, mivel ezek annyira emberre koncentráltak, annyira az ember méltóságát és nagyszerűségét fogalmazzák meg... Tehát ez a vonulata mindenképpen továbbra is, a legmodernebb életben is fennmarad.

Azontúl az emberiség hajlamos bedőlni, gyorsan és megfontolatlanul reagálni az új tendenciákra, az új szokásokra, divatokra, feladja azt, amiben eddig élt, és akkor rájön egy adott pillanatban, hogy senkivé vált, elvesztette az arculatát. Egyébként ez a globalizáció ki nem mondott, egyféle alantas szándéka... Ha az emberiség globálisan elveszti a sajátos arculatát, eladja a sajátos ambícióit, a világról alkotott képét, a meglátásait, a habitusait, elhagyja az ételeit, mindenféle szokását, akkor manipulálhatóvá válik. Egy központból megmondják, hogy hogyan öltözzöl, mit eszel, mit iszol, milyen üdítőt fogyasztasz, mit vásárolsz... Ez ellentmond annak az ősi, az ember alkatába beleszótt, beletáplált, a gének által hordozott ambíciójának, hogy én nem vagyok olyan, mint te, én más vagyok, ilyen vagyok. Az ember éntudatát, identitását meghatározó kultúráról van szó. Hogyha ezt elhagyjuk, akkor maradok egy fizikai test, akit már nem kell megkeresztelni, akit már nem kell összeadni, és nem kell talán eltemetni sem, majd valahogy elintézik.

A globalizáló tendenciák ellen azonban az ember ösztönösen is védekezik: mégsem adom fel az arcomat. A mai nagy társadalmi, kulturális, sportrendezvényekben, a diplomáciai kapcsolatokban az egyéni arculatnak, az imázsnak kiemelkedő szerepe van. Amennyiben valahová megyünk, valakit fogadunk, és meg akarjuk magunkat ismertetni, ezt a népi kultúra elemei által tesszük. Olyan nem létezik, hogy városnapokat szervezünk, és ne lépjen fel a helyi néptánc-együttes, ne szervezzenek kiállítást a népi mesterségeknek... Az idegen delegációkat mindig az illető ország, az illető nép valamilyen neves táncegyüttesével, viseletével, dalaival, zenéjével fogadják. A legmegrendítőbb példa számomra a nagy Olimpiai megnyitók, amelyeket a legmodernebb időkben is a szervező ország a saját népének kultúrájából komponált műsorral nyitja meg...

A népi kultúrának ma nem az elmúlás a jellemzője, hanem a megváltozott funkciója. Ezt kell felismerni. Ma nem azon kell siránkozni, hogy Istenem, nincsen fonó, ahol énekelnek a leányok, s ahol a legények ellopják az orsót és csókért visszaadják... Egészében ismerni kell, sajátunknak kell vallani, mert nagyon sok területen továbbra is beépíthető, illetve sok vonatkozásban nem is helyettesíthető mással. Ilyen, így látom én a népi kultúra szerepét a 21. és még remélem a 22. században is.

Molnos Sándor

